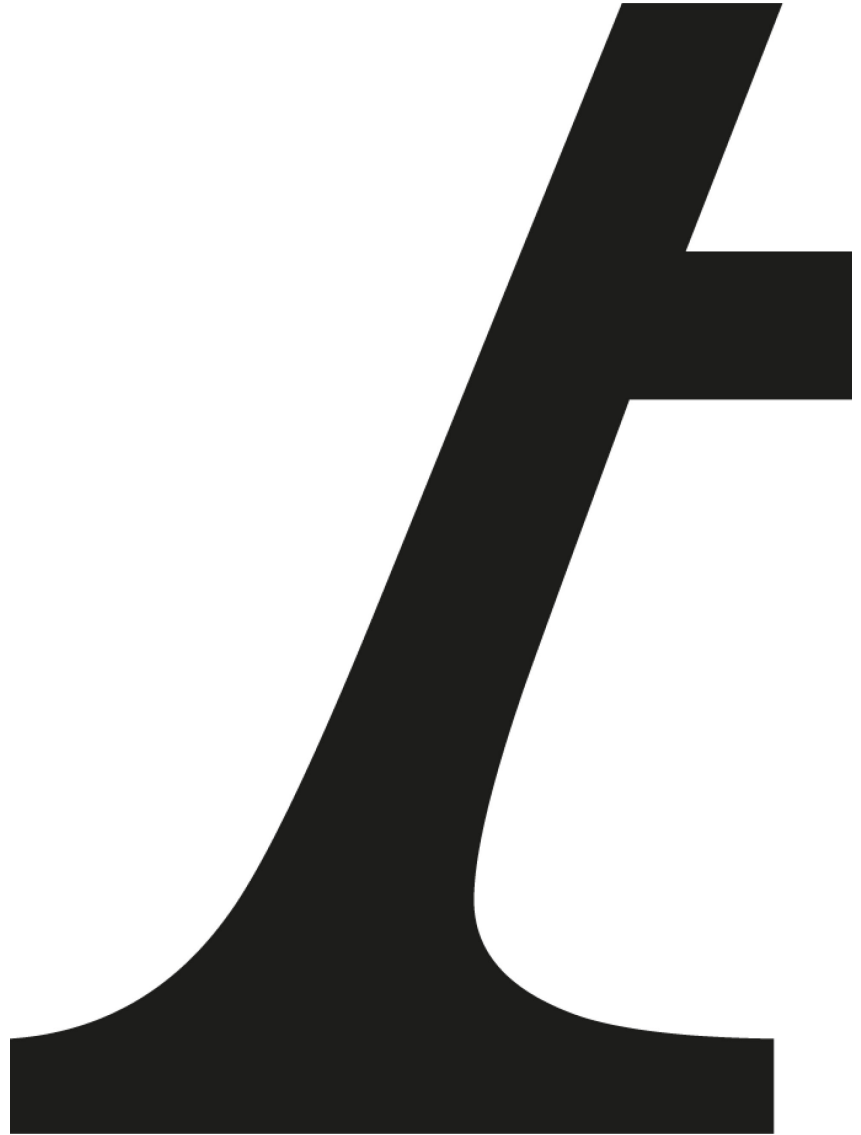

Hjälmskaften

– utredning inför husbyggnation

Rapport 2020:66
Arkeologisk utredning

Hallands län, Halland, Kungsbacka kommun,
Fjärås socken, Hjälmskaften 4:1

Gisela Ängeby

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölndal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Rapport 2020:66

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Innehåll

Inledning	4
Beskrivning av området och närliggande fornlämningsbild	4
Metod och genomförande	4
Resultat	5
En rik fornlämningsbygd	5
Referenser	6
Administrativa uppgifter	7

Inför detaljplanläggning av fastigheten Hjälms 4:1 med flera genomfördes en arkeologisk utredning i syfte att klargöra om det inom ett 17 000 kvadratmeter stort planområde fanns tidigare icke kända fornlämningar. Efter sökschaktsgrävningen kan vi konstatera att planområdet saknar sådana spår.

Inledning

Tyréns AB arbetar med detaljplanläggning för bostäder inom fastigheten Hjälms 4:1, 4:2 och 4:3. Med anledning av detta har Länsstyrelsen i Hallands län uppdragit åt Arkeologerna vid Statens historiska museer att utföra en arkeologisk utredning. Utredningen genomfördes under två dagar i april månad 2020.

Beskrivning av området och närliggande fornlämningsbild

Närmare 100 meter norr om planområdet rinner Rolfsån som utmed en kort sträcka antar formen av en strid ström benämnd Hjälmsfallen. Planområdet gränsar i norr mot Fjärås 318:1 som beskriver en boplats med ytplockade fynd av flintredskap och avfall efter redskapstillverkning, i samband med den så kallade Göteborgsinventeringen 1921. Boplatsen antas ha sträckt sig ytterligare längre åt norr, öster och söder. Fornlämningen ligger idag i en upplöjd potatisåker (se figur 5). Förutom nämnda boplats ligger inom en kilometers radie flera liknande lokaler med registrerade fynd av flinta; redskap och avfall efter redskapstillverkning. Många av dem återfinns utmed vattendrag och längs Stensjöns stränder.

Planområdet, som omfattades av den arkeologiska utredningen, är drygt 17 000 kvadratmeter stort och består huvudsakligen av flack åkermark i träda, på en nivå av drygt 10 meter över havet (figur 5). I planområdets sydligaste del finns en tät lövskogsduge i fuktig mark. Inom utredningsområdet har man tidigare i upplöjd matjord funnit en skafthålsyx i bergart och spetsdelen från troligen en tjocknackig flintyx (figur 6). Skafthålsyxan kan dateras till slutfasen av bondestenåldern, det vill säga runt 2400 till 1800 före Kristus medan flintyxan tillhör en äldre fas av stenålder vid omkring 3 000 år före Kristus.

Metod och genomförande

Utredningen genomfördes medelst sökschaktsgrävning med maskin. Sammanlagt öppnades 36 schakt motsvarande cirka 483 kvadratmeter (figur 3). Schakten var mellan sju och 14 meter långa och två meter breda. Matjorden banades av skiktvis och kontrollerades kontinuerligt med avseende på förekomst av eventuella fynd. Schakten dokumenterades med RTK-DGPS enligt Intrasis dokumentationssystem och har bearbetats vidare i GIS/ArcMap.

Resultat

Efter utredningen har vi kunnat konstatera att samtliga sökschakt saknar fornlämningsindikationer. I ett schakt dokumenterades förvisso en cirkelrund svagt humös färgning men med stor sannolikhet utgör denna spår efter stenlyft. Enstaka större stenar förekom i några schakt och stenar kan sannolikt ha plockats bort i samband med odling. Under matjorden bestod alven av sand/stenig sand, mjäla samt lera. Sökschakten närmast vägen i områdets sydvästra del vattenfylldes i det leriga underlaget, varför området lämnades oprövat. Alven i schakten närmast den registrerade boplatsen Fjärås 318:1 bestod bitvis av en relativt svårschaktad stenig morän. Här påträffades endast två bitar övriga slagna flintor. Bortsett en mindre bit tegel saknade övriga schakt inom planområdet fynd.

En rik fornlämningsbygd

Den arkeologiska utredningen visade att planområdet saknar fornlämningar. Ur antikvarisk synpunkt är därmed platsen helt ointressant. Utredningsområdet förtjänar dock att ses i sammanhang med bygdens kända fornlämningar. Planområdet återfinns nämligen i en synnerligen rik bygd med fornlämningsmiljöer av mycket exceptionell karaktär. Geografiskt anknyter planområdet till forntidsmiljöer som i såväl arkeologihistorisk mening som i nutida forskning betecknats som bygdecentra under både bronsålder och järnålder. Miljöerna hyser flera av de arkeologiska byggstenar som forskningen menar definierar en centralbygd; extraordinära gravmonument, exceptionella lösfynd, äldre kommunikationsleder och också naturlandskapets speciella karaktär.

En i förhållande till planområdet särskilt intressant forntidsmiljö är därför gravfältet Fjärås 8:1 vid Brattabjär på krönet av den långsträckta Göteborgsmoränen, tillika Västkustens mest distinkta israndbildning. Gravfältet, beläget blott omkring 250 meter sydost om planområdet, innehåller 55 gravmonument av varierande slag. I miljön utmärker sig särskilt de mäktigt stora bronsålderrösen på rad (figur 7). Enligt beskrivningen i fornsök ska det även ha funnits 44 resta stenar men idag finns endast en handfull kvar som resta. Stenarna skall ha stått i mark som under 1800-talet varit odlad. När odlingen upphörde tog ljungen vid och idag täcks området av granplanterad skog. Vid uppodlingen under 1800-talet ska man ha funnit en urna med aska invid en rest sten. I samband med brytning av marken för odling ska många stenar ha tagits bort.

En annan speciell gravfältsmiljö är Tölö 57:1 beläget på en skogbevuxen höjd strax norr om Rolfsåns uttrinring från Stensjön, cirka 300 meter norr om utredningsområdet vid Hjälms. Här finns bland annat ett par stora högar (figur 8). Dessa två nämnda gravmiljöer får stå som exempel på platser som i forntiden haft centrala betydelser för bygdens innevånare. Åtskilliga fler förhistoriska gravmonument pryder emellertid nära nog alla bergskrön i trakten kring Hjälms. Andra fornlämningar att nämna i området kring Hjälms är ett klassiskt och i arkeologiska sammanhang välkänt fynd av en täljstensform för gjutning av ryggtappsskärar i brons, daterat till perioden med samma namn, bronsålder. Vid

Pintorp inte långt från fyndet av täljstensformen berättas att man i en stenkista i ett gravröse fann en bronsdolk med trolig proveniens i östra Mellaneuropa. Dolken, daterad till äldre bronsålder, hamnade så småningom på Historiska Museet. Dessa två forntida fynd, tillsammans med gravplatser som det vid Brattabjär och på höjden invid Stensjön, får illustrera områdets särart under såväl bronsålder som järnålder.

Tabell 1. Tabellen visar registrerade fornlämningar markerade på kartan i figur 2, enligt utdrag ur FMIS (numera Fornsök).

RAÄ nr	Fornlämningstyp	Kommentar
Fjärås 318:1	Boplats	Fynd av flinta
Fjärås 483:1	Boplats	Fynd av flinta
Fjärås 174:1	Fyndplats	Flinta
Fjärås 175:1	Fyndplats	Flinta
Fjärås 5:1	Röse	
Fjärås 8:1	Gravfält	Brattabjär
Fjärås 7:1–2	Rösen	
Fjärås 10:1	Röse	
Fjärås 176:1	Fyndplats	Flinta
Fjärås 172:1	Depåfynd	Täljstensverkstad
Fjärås 307:1	Boplats	Fynd av flinta
Tölö 161:1–2	Boplats, uppgift om grav	Osäker uppgift om gravhögar med fynd av järnspetsar
Tölö 56:1	Stensättning	
Tölö 112:1	Stensättning	
Tölö 57:1	Gravfält	
Tölö 160:1	Boplats	Fynd av flinta
Tölö 180:1	Småindustriområde	Kvarn
Tölö 185:1	Boplats	Fynd av flinta

Referenser

- Arbman, H. 1954. *Hallands historia*. Från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645. Halmstad.
- Lindälv, E. 1980. *Fornfynd och fornminnen i Norra Halland*. Institutet för västsvensk kulturforskning, skrifter nr 9. Nordhallands hembygdsförening. Kungsbacka.

Administrativa uppgifter

SHMs dnr: 5.1.1-00254-2020.

Länsstyrelsens dnr: 431-809-2020.

Uppdragsnr: 202000420.

SHMs projektnr: 730614431.

Intrasisprojekt: A2020:036.

Undersökningstid: 20–21 april 2020.

Projektgrupp: Gisela Ångeby.

Underkonsulter: Mantum Entreprenad.

Exploateringsyta: 17 000 kvadratmeter.

Undersökt yta: 483 kvadratmeter.

Läge: Fastighetskartan, 6B 5g Fjärås NV

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Höjdsystem: Rikets, RH 2000.

Dokumentationshandlingar: Digitala dokumentationshandlingar
lagras tillsammans med Intrasisdatabasen.

Fynd: –.

Figur 1. Läget för undersökningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan, skala 1:50 000, och Sverigekartan.

Figur 2. Utredningsområdet (svart markering) och närbelägna fornlämningar (enligt FMIS) på utdrag ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:5000. Se tabell 1 för beskrivning av RAÄ-nr.

Figur 4. Plan över undersökta schakt markerade på ortofoto/utdrag ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Figur 5. Vy över utredningsområdet (grön åkermark i träda bortom uppodlad potatisåker). Fornlämning Fjärås 318:1 (fynd av flinta) ligger inom den uppodlade åkern. Uppe på krönet av det skogsbevuxna berget ligger vid Brattabjär bland annat flera mäktiga bronsåldersrösen. Foto från nordnordväst: Gisela Ängeby.

Figur 6. Inom planområdet har man i upplöjd matjord tidigare funnit spetsen av en flintyx och en skafthålsyx i bergart. Flintyxan är defekt men dateras troligen till mellaneneolitikum och skafthålsyxan till senneolitikum eller äldre bronsålder. Foto: Gisela Ängeby.

Figur 7. Mäktiga bronsåldersrösen på gravfältet vid Brattabjär. Foto: Gisela Ängeby.

Figur 8. Gravhög på Tölö 57:1. Inför avverkningen av skogen markerades gravmonumenten så att de inte skulle komma till skada. Avverkningen sköttes exemplariskt med träd som endast delvis sågades ned vid platser där gravar ringats in med fornlämningsband. Foto: Gisela Ängeby.

